

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الله

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان بندر ترکمن

مقاله سطح دو (کارشناسی)

عنوان

نقش سازنده خوف و رجا در حیات معنوی انسان

پژوهشگر

راحله خباز صابر

تیر 1400

چکیده:

این مقاله با هدف بررسی نقش سازنده خوف و رجا در حیات معنوی انسان تنظیم و در آن تلاش گردیده تا به این سوال پاسخ داده شود که خوف و رجا در حیات معنوی انسان چه نقش سازنده ای دارد؟ تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی و روش به کار رفته در این مطالعه اسنادی بوده است. ابزار به کار رفته در جهت جمع آوری داده ها فیش بوده و در تحلیل داده ها از تحلیل محتوا استفاده شده است. از مهم ترین نتایج این مطالعه می توان به اینکه خوف و رجا دو عامل مهم و کاربردی و شرط اصلی خودسازی در حیات انسان است لذا باید هر دو این صفات با هم در وجود انسان قرار گیرد و هیچ کدام بر دیگری ترجیح داده نمی شود بلکه حد تعادل و موازنه بین آن دو برقرار شود. همچنین می توان به ریشه ها و آثار مثبت خوف و رجا در زمینه خود سازی اشاره کرد به این طریق که عوامل و ریشه های آن از جمله : معرفت خداوند و ترس از عملکرد ها و همچنین آثار خوف و رجا که باعث پرهیز از گناهان ، دل نبستن به دنیا و ایمنی از عذاب قبر می شود پرداخته شده است . پس درحقیقت خوف و رجا بیانگر نسبتی میان بندگان و پروردگار است و مفهوم این صفت نشان دهنده نوعی بینش مومنانه نسبت به ساحت الوهی است.

کلیدواژه:

خوف - رجا - حیات انسان

مقدمه:

هر انسانی وقتی با معرفت و اندیشمندی به رفتار خود بیندیشد بی شک خود را در برابر وجدانش شرمسار می یابد. این حالت انسان که درواقع باعث می شود او به خداوند روی آورد و درصدد جبران اعمال گذشته اش برآید در حالی که با نوعی بیم و امید همراه است خوف و رجا نامیده می شود. خوف از ریشه (خوف) به معنای ترس و در اصطلاح اخلاقی انتظار امری ناپسند یا از دست دادن محبوب را گویند. و رجا هم از ریشه (رجو) به معنای امید و در اصطلاح توقع و انتظار امری پسندیده که مایه شادمانی است نامیده می شود. واژه خوف و مشتقات آن 122 بار و واژه رجا 22 بار در قرآن کریم به کار رفته است.

خوف ناظر به رابطه خاص میان انسان و خداست و براساس آیات الهی متعلق خوف گاه خدا، گاه مقام الهی و گاهی هم عذاب الهی است.

همچنین در قرآن آمده که پاره ای از بندگان خدا نباید هیچ بیم و اندوهی به دل راه بدهند و نیز بندگان باید خدا را از روی خوف و رجا بخوانند.

خوف و رجا ویژه مقامات اولیه سلوک است. زیرا کسی که مراحل اولیه سلوک را گذرانده باشد یعنی با خدا انس گرفته و حق مالک قلب او شده باشد دیگر توجهی به آینده ندارد و در نتیجه خوف و رجایی برایش باقی نمی ماند بلکه در حالتی برتر از خوف و رجا قرار دارد. اگر در اعمال نیکوی انسان دو صفت خوف و رجا نباشد حرکت به سوی کمال برای انسان یا سخت یا غیر ممکن خواهد بود توجه انسان به نقص خویش و همچنین نقص و عیوب در عمل و توجه کردن به آیات و روایات مربوط به خوف یا آیات و روایات بازگو کننده عذاب و جریمه مجرمین بهترین راه به دست آوردن خوف مطلوب است. خوف انسان از عذاب فردای قیامت آدمی را از اعمال نا پسند و رذایل اخلاقی حفظ می کنند. اما قدم امید که باید هماهنگ قدم خوف باشد ان هم از طریق معرفت نسبت به کتاب حق قابل تحصیل است البته رجا منهای عمل امید و رجایی باطل است.

در رابطه با نقش سازنده خوف و رجا در حیات انسان آثاری به نگارش در آمده از جمله، تهرانی 1395، در مقاله ای تحت عنوان "حدود الهی خوف و رجا"، ایرانی 1387، در کتابی تحت

عنوان "نیت و عبادت" به بررسی نقش سازنده خوف و رجا پرداخته اند اما این آثار و برخی آثار مشابه دیگر به طور کلی به این موضوع پرداخته و به صورت جزئی به آثار خوف و رجا اشاره نکرده است. با توجه به آگاهی انسان از کوتاهی خویش در ادای وظیفه بندگی، آن گونه که شایسته مقام خدا است و توجه به قدرت مطلق الهی برای مجازات بندگان و از سویی آگاهی داشتن انسان از صفت بخشایش خداوند مطلق، لذا پرداختن و تحقیق در مورد نقش سازنده خوف و رجا از ضرورت و اهمیت بالایی برخوردار است روش تحقیق و مطالعه کتابخانه ای بوده و با توجه به آیات و روایات در بین مسلمانان و تعالیم دینی که نزد آنان بوده تلاش صورت گرفته بر این است که با هدف بررسی نقش سازنده خوف و رجا در حیات معنوی انسان دریابیم که خوف و رجا چه ریشه هایی دارد؟ ثمره و آثار خوف و رجا در حیات معنوی انسان چیست؟

پلیدی ستیزی تبتل گفته می شود که یعنی بریدن از بهره ها و چشم داشت های جهان است. در قرآن کریم آمده است " و الذکر اسم روی و تبتل الیه تبتیلا " ۲۳ خدای خویش را یاد کن و از کار های باز گسستنی به سوی او باز گسل. تبتل از مقامات روندگان است که در سلوک الی الله مومن به آن می رسد و تا آن جا پیش می رود که بهشت با همه نهر ها و درختان در کمال خیال فرد نیاید. پس ارزش خوف از خدا تا جایی ست که حتی انسان با بازداشتن نفس خود از کوچک ترین کار ها که در واقع گناه بزرگی است حتی بهشت با همه عظمتش را هم نمی تواند خیال پردازی کند.

پس مراقبت از خویش در مورد خدا و گناهان نفس سر کش انسان را از بین می برد ولی اگر نفس انسان به حال خود رها شود همانند حیوان تربیت نیافته به هر سو می رود و از هر علوفه ای که سر راه اوست می خورد. این وظیفه انسان است که باید با مراقبه همواره عنان نفس خود را در اختیار داشته باشد و به آن راهی که می خواهد برود هدایتش کند و آنچه را می تواند و مجاز است مصرف کند، در اختیار او بگذارد. مراقبه عمل همیشگی مومن است که نمی تواند در هیچ مرحله از زندگی و در هر مقامی از آن غفلت کند و هر کدام از اعضا و جوارح انسان نوع مراقبه اش با دیگری فرق دارد. مثلا مراقبت سرع به سه چیز است: به گم شدن از گیتی، رها شدن از خود پرستی و دل بریدن از وابستگی. ۲۴

دل نبستن به دنیا : انسان همیشه برای به دست آوردن یک چیز مهم تر باید از یک سری چیز ها گذر کند و در واقع یک چیز به فدای دیگری شدن است. مثل ما انسان ها دقیقا به همین شیوه است، آدمی برای به دست آوردن رضا و تقرب به خداوند باید یقین حاصل کند که در این دنیا ماندنی نیست و این دنیا فانی است. مثل انسانی که در خانه ای مدتی به عنوان اجاره زندگی می کند و خانه اش برا خودش نیست، همه چیز را رعایت می کند تا خدایی ناکرده صاحب خانه از او ناراحت نشود. امام کاظم (علیه السلام) در این باره فرموده اند مانند کسی باش که در خانه ای ساکن است که مال او نیست و منتظر رفتن است. دنیا و مواهب مادی آن فضل و مرحمت خداوند متعال است

²³ مزمل، ایه 8

²⁴ صلواتی، سی گام بر خودسازای، ص 45

دنیا در واقع پلی است برای رفتن به آخرت ، ان زندگانی انسانی غیر محدود مال یک عالم غیر محدود است. اگر انسان به این بینش باور و اعتقاد قلبی داشته باشد که دنیا فانی است و روز باید اسباب خود را جمع کند پس به دنیا دل نمی سپارد و خیلی از گناهان را انجام نمی دهد چرا که رضایت حق تعالی را در نظر دارد و همه این ها از خوف خداست همچنین امید به رحمت الهی دارد. البته انسان باید در دنیا و در حیاتش طوری زندگی کند که با همه امکاناتی که وجود دارد که تعلق خاطر به دنیا نداشته باشد و حالت میانه را در پیش بگیرد چرا که همین فکر دنیا انسان را مغرور و از خدا دور می کند و اینگونه آدمی شکار دام دنیای نکوهیده نمی شود. پیامبر اکرم به امام علی می فرماید؛ کسی که تو را اطاعت کند سعادت مند شود و آنکه تو را نافرمانی کند بدبخت شود.^{۲۵}

بنابراین انسان باید ابتدا رضایت خدا را در نظر بگیرد و فقط نسبت به او خوف داشته باشد و به کمک مورد توجه قرار دادن این سه مورد از عواملی که باعث خوف از خدا میشدند و همچنین امید داشتن به رحمتش در جهت حفظ حیات معنوی توفیق خوسازی را از خداوند منان طلب کند.

²⁵ ری شهری ، دنیا و آخرت از نگاه قرآن و حدیث ص 59

نتیجه:

در پاسخ به سوال نقش سازنده خوف و رجا در حیات معنوی انسان عواملی را ذکر کردیم و مورد بررسی قرار گرفت. واژه خوف و رجا مورد بررسی قرار گرفت و نویسندگان بر این باور بودن که خوف و رجا به معنی ترس از خدا نیست بلکه به معنی ترس از اعمال انسان است، رجا هم به معنی امید به رحمت الهی است و در موارد بعدی که در مورد ضرورت این مهم اشاره کردیم گفته شد این به این دو عامل در اسلام سفارش شده و در هر دو آن ها باید حالت تعادل و موازنه رعایت شود و نمی تواند یکی بر دیگری برتری داشته باشد زیرا که ریشه خوف اعمال ما و ریشه رجا خداوند است .

همچنین گفته شد که عامل مهمی که در مسئله خوف انسان اثر گذار است و به او کمک میکند تا در ادامه حیات خود به فکر رضایت خدا و انجام اعمال صالح بر آید و او را به سعادت برساند بیداری انسان و مدد جویی او از خدا، ترک گناهان از طریق اینکه نفس اماره خود را نگاه دارد و از دنیا دوستی بپرهیزد.

منابع:

کتابها:

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- صحیفه سجاده
- ۴- امینی، مهدی- بیم و امید- قم، ایران- مسجد مقدس جمکران- ۱۳۸۸
- ۵- ایرانی، حسین- نیت و عبادت- قم، ایران- مسجد مقدس جمکران- ۱۳۸۷
- ۶- بنی صدر، ابوالحسن- وازنه اسلامی بین دنیا و آخرت- قم، ایران- موسسه در راه حق- ۱۳۶۱
- ۷- دلیری، کاظم- نقش تربیتی خوف و رجا در تکامل انسان- قم، ایران- دفتر عقل- ۱۳۸۸
- ۸- سعادت‌مند، رسول- خودسازی و خدمت‌رسانی در فرهنگ امام خمینی- قم، ایران- تسنیم مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران- ۲-۱۳۸۶
- ۹- صلواتی، محمد- سی گام بر خودسازی- مبارک، توانمندان- ۱-۱۳۹۷
- ۱۰- محمدی ری شهری، محمد- دنیا و آخرت از نگاه قرآن و حدیث- قم، ایران- مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث- ۲-۱۳۸۴
- ۱۱- مصباح یزدی، محمد تقی- گستره و نقش سازنده خوف و رجا- ۱۳۸۹
- ۱۲- ممدوحی، حسن- شهود و شناخت ترجمه و شرح صحیفه سجاده - قم، ایران- بوستان - ۷- ۱۳۹۶
- ۱۳- تهرانی، مجتبی- "حدود الهی خوف و رجا"- ماهنامه پاسدار/۴۱۳/۱۳۹۵
- ۱۴- تهرانی، مجتبی- "ضرورت حفظ موازنه بین خوف و رجا"- ۱۳۹۷
- ۱۵- خمینی، مصطفی- "تفسیر سوره حمد جلد ۱"- مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی/۱۳۹۱

۱۶_ شیرالی، اکرم- "بررسی مسئله خوف و رجا از دیدگاه امام علی و امام محمد غرالی(ع)" -
۱۳۹۲

۱۷_ کریم پور، نسرین / یوسف پور، محمد کاظم - "معانی خوف و رجا در قرآن و تأویل آن در
مثنوی مولوی - ۱۳۹۳/۲

۱۸_ مصباح یزدی ، محمد تقی - "ترس از خدا و نقش سازنده آن در زندگی " - ۱۳۸۹/۷